

UOT 32:91

XƏZƏR-QARA DƏNİZ REGIONUNDA CARİ GEOSİYASI VƏZİYYƏTİN TƏHLİLİ

Aygün ƏKBƏROVA*

Məqalə redaksiyaya daxil olmuşdur: 7 aprel 2024; çapa qəbul edilmişdir: 12 may 2024; online-da çap edilmişdir: 25 iyun 2024.

Received: 7th of April, 2024; accepted: 12th of May, 2024; published online: 25th of June, 2024.

Açar sözlər: *Xəzər dənizi, Qara dəniz, geosiyasət, Rusiya, Türkiyə, İran*

Giriş

Sivilizasiyalararası qarşılıqlı təsirlərin, dəyərlərin, mədəniyyətlərin və xalqların yayılmasının baş verdiyi Xəzər-Qara dəniz regionu əsrlər boyu bir çox dövlətlərin geosiyasi maraqlarının mərkəzi olmuşdur. Tarixi inkişaf boyu ənənəvi olaraq bütövlükdə Xəzər-Qara dəniz regionunda münaqişələrin əsas səbəbləri ticarət yollarına nəzarət və yeni ərazilərin zəbt edilməsi olmuşdur. Sovet dövründə o, böyük ölçüdə dünya siyasətinin periferik taksonu idi, onun əhəmiyyətli bir hissəsi ya SSRİ-yə məxsus idi, ya da Varşava Müqaviləsi çərçivəsində onun nəzarəti altında idi. Lakin sosialist dünyası dağıldıqca bu takson Rusiya ilə rəqabət aparən geosiyasi layihələrin formalaşdığı əraziyə çevrildi. Coğrafi, tarixi, sivilizasiya, iqtisadi və siyasi region əmələ gətirən amillərin kompleks sintezi hazırda ənənəvi və alternativ enerji ehtiyatlarının genişmiqyaslı inkişafı, nəqliyyat və logistika kommunikasiyalarının inkişafı ilə tamamlanır ki, bu da bizə Xəzər-Qara dənizini qiymətləndirməyə imkan verir.

Xəzər-Qara dəniz regionu konsepsiyası, ukraynalı tədqiqatçı A.İrxim tərəfindən qeyd edildiyi kimi, 1991-ci ildən geosiyasət elminin istifadəsinə daxil olmağa başlasa da, hələ də dəqiq tərifə malik deyil. Məhz SSRİ-nin dağılması ilə Qərbin beynəlxalq münasibətlər nəzəriyyəsində Xəzər-Qara dəniz regionunun parametrlərinin onun iqtisadi və siyasi eyniliyi əsasında nəzərdən keçirilməsi tendensiyası formalaşmağa başladı. B.Brayza vurğulayır ki, 1991-ci ildə ilk dəfə olaraq Xəzər və Qara dəniz regionları ABŞ-ın xarici siyasəti çərçivəsində öz milli maraqları nöqtəyi-nəzərindən vahid region kimi, yəni Genişləndirilmiş Qara dəniz regionu kimi qəbul olunmağa başlayıb.

Bu kontekstdə, bizim məqaləmizin məqsədi Xəzər-Qara dəniz regionunda baş verən geoloji şəraitin, proseslərin və hadisələrin qiymətləndirilməsini aparmaqdır. Bu təhlil müxtəlif geosiyasi aspektləri əhatə edir.

1. Xəzər-Qara dəniz regionunun əhəmiyyəti

Xəzər-Qara dəniz regionu beynəlxalq münasibətlər kontekstində mürəkkəb tədqiqat obyektidir. Son 35 il ərzində bu regionun geosiyasi və geoiqtisadi strukturu müxtəlif dövlətlərarası aktorların fəaliyyətinin təsiri altında mühüm dəyişikliklərə məruz qalmışdır. Birincisi, regiona İran istisna olmaqla, Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatına üzv olan dövlətlər daxildir. Bu təşkilat Xəzəryanı dövlətləri əhatə edən və onların münasibətlərinin müəyyənləşdirilməsində regional təhlükəsizlik və əməkdaşlıqda əsas rol oynayır. Bundan əlavə, 1977-ci ildə İran, Pakistan və Türkiyənin

* siyasi elmlər üzrə fəlsəfə doktoru, dosent, Bakı Dövlət Universiteti
e-mail: aygunniyaz@gmail.com

imzaladığı İzmir müqaviləsinə əsaslanan İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatının regiona böyük diqqəti var. Bu təşkilat regionda iqtisadi əlaqələrin və inteqrasiyanın inkişafına kömək edir. Regionun hərbi-siyasi ölçüsündə iki əsas blok var: NATO və KTMT. Bölgəyə, həmçinin Çin, Rusiya və Mərkəzi Asiya dövlətləri tərəfindən qurulan Şanxay Əməkdaşlıq Təşkilatı, dialoq tərəfdaşları kimi Azərbaycan və Türkiyə də təsir edir. Avrasiyaçılıq və Şərqlə əlaqələrin gücləndirilməsi strategiyasının tərkib hissəsi kimi Rusiyanın yaratdığı Avrasiya İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatının rolunu da unutmamaq olmaz. Bu təşkilat iqtisadi əlaqələrin inkişafına və regionun Avrasiya məkanına inteqrasiyasına yardım edir. Beləliklə, müxtəlif funksional imkanlara malik beynəlxalq təşkilatlar Xəzər-Qara dəniz regionunun geosiyasi arenasında mürəkkəb əlaqələr və təsirlər şəbəkəsi formalaşdıraraq fəal fəaliyyət göstərirlər.

Coğrafi baxımdan Avrasiya geosiyasi məkanının böyük taksonu kimi Xəzər-Qara dəniz regionu kontinental kommunikasiyaların mərkəzinə çevrilib. Beynəlxalq siyasi və hərbi-siyasi parametrlərdə Xəzər-Qara dəniz regionu həm regional, həm də qeyri-regional aktorların geosiyasi maraqlarının toqquşması meydanıdır ki, bu da onun ifrat qeyri-sabitliyinə səbəb olur. Avropa Parlamentinin Qətnamələrində Xəzər-Qara dəniz regionunun geosiyasi əhəmiyyəti onun böyük iqtisadi potensialı, əlaqələrin və rəqabətlərin müxtəlifliyi, eləcə də Avropanı Mərkəzi Asiya və Yaxın Şərqlə birləşdirən strateji körpü funksiyası ilə müəyyən edilir. Regionun çox müxtəlif xüsusiyyətlərini ümumiləşdirərək, belə hesab edirik ki, Xəzər-Qara dəniz regionu çoxfaktorlu dinamikaya malik mürəkkəb geosiyasi və geoiqtisadi sistem kimi təhlil edilməlidir. Dövlətlər ərazi taksonunun struktur vahidləri kimi təkcə ölçülərinə görə deyil, həm də iqtisadi bazasına, hərbi gücünə və nəticə etibarilə dünya siyasətindəki statuslarına görə kəskin şəkildə fərqlənirlər. Bu baxımdan, İkinci Qarabağ müharibəsindəki qələbə Azərbaycanın geosiyasi təsir zonalarını genişləndirdi və ABŞ, Avropa İttifaqı və Rusiya arasında geosiyasi qarşılıqlı əlaqələrin onun beynəlxalq siyasi mövqeyinin əhəmiyyətini gücləndirdi.

Alimlərin, o cümlədən Azərbaycan nümayəndələrinin tədqiqatları göstərir ki, Qara dəniz, Qafqaz və Xəzər dənizi kimi regionların təbii sərhədlərinin müəyyən edilməsi mürəkkəb və qeyri-müəyyən prosesdir. Təhlillər nəticəsində çox vaxt belə qənaətə gəlinir ki, ərazilərin bölünməsinə kompleks yanaşma lazımdır. Belə yanaşmalardan biri Xəzər-Qara dəniz regionu daxilində bir neçə coğrafi subregionları birləşdirən sintezdir. Bu subregionlara “Qara dəniz-Qafqaz-Xəzər dənizi” daxildir ki, bu da regional proseslərə təsir edən bir çox amilləri nəzərə almağa imkan verir.

Tədqiqatlar kontekstində iki əsas subregion da müəyyən edilir: Xəzər-Qafqaz və Qara dəniz. Bu yanaşma bizə bu ərazilərin hər birinin xüsusiyyətlərini və onların geosiyasi mənzərənin formalaşmasına təsirini nəzərə almağa imkan verir. Bu bölgü təkcə coğrafi xüsusiyyətləri deyil, həm də regionun inkişafına təsir edən siyasi, iqtisadi və mədəni amilləri nəzərə alır.

Regional geosiyasətin təhlilinə belə adaptiv və kompleks yanaşma təkcə postsovet məkanı alimlərinin əsərlərində deyil, həm də Qərb elmində öz əksini tapmışdır. Bu, xüsusilə regionun sərhədləri onun tarixi-coğrafi çərçivəsi ilə üst-üstə düşməyində özünü göstərir ki, bu da təhlil apararkən və siyasi strategiyaların formalaşdırılması zamanı bir çox amilləri nəzərə almağı zəruri edir.

Hopkins Universitetinin R.Veytsin rəhbərlik etdiyi bir qrup analitik qrupu Xəzər regionuna bütün Cənubi Qafqazı, Qazaxıstanı, Türkmənistanı, İranın və Rusiyanın sahilyanı rayonlarını, eləcə də Türkiyəni daxil edərək, “Xəzər dövləti” elan etmişdir (8). Professor Mustafa Aydın hesab edir ki, dünya və regional güclərin geostrateji məqsədləri bütün Qara dəniz ərazisini Qafqaz, Xəzər dənizi, Şərqi və Cənub-Şərqi Avropanın ərazisi ilə birlikdə vahid geosiyasi məkan kimi nəzərdən keçirməyə imkan verir (1). Arlinqton Universitetinin professoru B.Sesli isə, əksinə, Türkiyəni regionun

strukturundan kənarlaşdırır və aşağıdakı komponentləri təyin edir: Xəzər dənizinin sahiləni dövlətləri, həmçinin Ermənistan, Gürcüstan, Qırğızıstan, Tacikistan, Özbəkistan və qismən Əfqanıstan, Pakistan və hətta Yaxın Şərq (7).

S.Burtsevin fikrincə, aparıcı dünya gücləri arasında geosiyasi qarşıdurmanın predmeti Türkiyənin NATO-nun regionunda tramplin kimi mühüm yer tutduğu geniş Aralıq dənizi-Xəzər regionudur (9). NATO Parlament Assambleyasının İqtisadiyyat və Təhlükəsizlik Komitəsinin Rusiyanın Ukraynaya təcavüzündən sonra apardığı “Qara dəniz daha böyük geosiyasi regionun bir hissəsi kimi” araşdırması Xəzər-Qara dəniz regionunun parçalanmasını, iqtisadi cəhətdən zəif olduğunu etiraf edir. Fikrimizcə, geoiqtisadçı V.Salıqının “Xəzər regionu” konsepsiyasına yalnız Xəzər dənizini əhatə edən ölkələrin – Azərbaycan, İran, Qazaxıstan, Rusiya və Türkmənistanın daxil edilməsi təklifi kifayət qədər aktualdır (11).

Təbiidir ki, hər bir tədqiqatçı geosiyasi region və onu təşkil edən dövlətlərin birləşməsi, eləcə də regionun əhəmiyyəti haqqında öz konsepsiyasını ifadə edir və əsaslandırır. Qeyd edək ki, istər milli, istərsə də beynəlxalq siyasi tədqiqatlarda bir sıra analitiklər Xəzər-Qara dəniz regionunun ümumiləşdirilmiş geosiyasi konsepsiyasından istifadə etməyi məqsədəuyğun hesab etmirlər. Azərbaycanlı politoloq P.Dərəabadi Xəzər regionuna Orta Asiyanın qərb hissəsini, Cənubi Rusiyanı, Şimali və Mərkəzi Qafqazı və Şimali İrani da əlavə edir. Məhz bu coğrafi quruluşda region, P.Dərəabadinin müəyyən etdiyi kimi, “müasir qlobal geosiyasi proseslər sistemində gərginlik düyünlərindən biridir” (10).

2. Xəzər-Qara dəniz regionunda müasir geosiyasi dinamika

Xəzər-Qara dəniz regionunda geosiyasi vəziyyət aktiv dəyişikliklər prosesindədir ki, bu da regional nizama və ümumi təhlükəsizliyə mühüm təsir göstərir. Qara dənizdə öz təsirini və hegemonluğunu gücləndirməyə çalışan Rusiya öz imkanlarını öz sərhədlərindən kənar da genişləndirməyə yönəlmiş geniş tədbirlər həyata keçirir. Bu kontekstdə 2014-cü ildə Krımın ilhaqı kimi hadisələri qeyd etmək lazımdır ki, bu da Rusiyanın regionda əsas sahiləni ərazilərə və strateji dəniz yollarına nəzarət etmək istəyinin ən parlaq təzahürlərindən birinə çevrildi. Bu addım qızğın müzakirələrə və beynəlxalq qınaqlara səbəb oldu, həmçinin beynəlxalq təhlükəsizliyə yeni çağırışlar və təhdidlər yaradaraq, geosiyasi mənzərəni əhəmiyyətli dərəcədə dəyişirdi. Bundan əlavə, Rusiya regionda hərbi mövcudluğunu artırıb ki, bu da mühüm regional ərazilərə nəzarəti bərqərar etmək və Qara dəniz regionunda mövqelərini gücləndirmək istəyini vurğulayır. Bu addımlar narahatlıq doğurur və dünya səhnəsində digər aktorların reaksiyalarına səbəb olur, çünki onlar regionda ümumi güc balansına və sabitliyə təsir etmək potensialına malikdir.

Paradoksal olaraq, Rusiyanın Qara dənizdə hökmranlıq etmək cəhdləri istəməz regionun Qərbin siyasi və təhlükəsizlik ekosisteminə tədricən inteqrasiyasını təşviq etdi. Region ölkələri, o cümlədən Ukrayna, Gürcüstan və Moldova getdikcə Avropa İttifaqı və NATO-ya inteqrasiyaya can atırlar. Qara dənizin beş sahiləni dövlətindən üçü – Türkiyə, Bolqarıstan və Rumıniya artıq NATO üzvüdür və bu, alyansın regionda mövcudluğunu daha da gücləndirir. Bu tendensiya qismən Rusiyanın aqressivliyi və ekspansionizmi ilə bağlı narahatlıqlar əsasında regional dövlətlərin Qərb təhlükəsizlik institutları ilə artan uyğunlaşmasını əks etdirir. Üstəlik, Rusiyanın hərəkətləri beynəlxalq ictimaiyyətin növbəti təcavüzün qarşısını almaq və Qara dəniz dövlətlərinin təhlükəsizliyini təmin etmək üçün bir sıra reaksiyalara səbəb olub. Bu cavablara sanksiyaların tətbiqi, Ukraynaya hərbi yardım, NATO və onun müttəfiqlərinin Qara dənizdə dəniz varlığının artırılması və təlimləri daxildir. Bölgənin militarizasiyası

yanlış hesablama və ya eskalasiya potensialı, gərginliyin artması, sabitlik və əməkdaşlığa nail olmaq üçün səylərin çətinləşməsi ilə bağlı narahatlıqları artırır (2).

Rusiya hərbi səyləri ilə yanaşı, öz təsir imkanlarını artırmaq üçün Qara dəniz regionunda iqtisadi və enerji layihələri həyata keçirir. Bunlara ənənəvi tranzit marşrutlarından yan keçmək və Rusiyanın Avropanın əsas enerji təchizatçısı kimi mövqeyini gücləndirmək məqsədi daşıyan “Türk axını” kimi enerji boru kəmərlərinin tikintisi daxildir. Kritik infrastruktura və enerji resurslarına nəzarət etməklə Rusiya öz hökmranlığını qoruyub saxlamağa və regionun iqtisadi və siyasi mənzərəsini formalaşdırmağa çalışır (4).

Türkiyənin regional dinamika daxilində geosiyasi əhəmiyyəti təkcə coğrafi mövqeyi ilə məhdudlaşmır. O öz təsirini gücləndirməyə və milli maraqların təmin edilməsinə yönəlmiş fəal xarici siyasəti ilə tamamlanır. Birincisi, Türkiyənin strateji mövqeyinə diqqət yetirməliyik. O, mühüm gəmiçilik zolaqlarının və marşrutlarının kəsişməsində yerləşərək onu ticarət və enerji daşımaları üçün əhəmiyyətli edir. Bu, Türkiyəyə əsas tranzit qovşağı rolunu oynamağa imkan verir və onun mühüm regional dəniz hövzələrinə birbaşa çıxışını təmin edir. İkincisi, Türkiyənin artan hərbi imkanları regional münaqişələr və gərginlik şəraitində ona ağırlıq və aktualıq verir. Türkiyənin qüdrətli dəniz qüvvələri ona Qara dəniz və Şərqi Aralıq dənizindəki maraqlarını qorumaq imkanını təmin etməklə yanaşı, regionda təhlükəsizliyin təminatçısı kimi çıxış edir. Üçüncü mühüm cəhət Türkiyənin iqtisadi gücü və böyük infrastruktur layihələrinin həyata keçirilməsidir. Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft kəməri və “Türk axını” qaz kəməri Türkiyənin regiondakı iqtisadi təsirini gücləndirərək onu enerji və ticarətdə əsas oyunçuya çevirir. Beləliklə, Türkiyə təkcə mühüm regional aktor kimi deyil, həm də Xəzər-Qara dəniz regionunda və Şərqi Aralıq dənizində geosiyasi vəziyyətə təsir edən strateji oyunçu kimi çıxış edir. Onun rolu dəyişən qlobal siyasət və regional dinamika kontekstində güclənməkdə davam edəcək (3).

Qara dəniz və Şərqi Aralıq dənizinin vahid geosiyasi məkana yaxınlaşması regional münasibətlərə və təhlükəsizliyə böyük təsir göstərir. Sferaların bu cür birləşməsi regional mülkiyyətə dair ənənəvi anlayışlara meydan oxuyur və müxtəlif regionlar üzrə təhlükəsizlik dinamikasının qarşılıqlı əlaqəsini vurğulayır. Nəticədə, bir sahədə baş verən hadisələr qonşu regionların sabitliyinə və təhlükəsizliyinə dalğalı təsir göstərə bilər. Türkiyənin, xüsusən də Şərqi Aralıq dənizində apardığı iddialı xarici siyasəti qonşu ölkələrlə gərginliyi artırır, dəniz sərhədləri və enerji resursları ilə bağlı mübahisələrə səbəb olub. Mübahisəli sularda karbohidrogen ehtiyatlarının kəşfiyyatı və istismarı Türkiyə və Yunanıstan, eləcə də Kipr və Misir kimi digər regional aktorlar arasında qarşıdurmalara səbəb olub. Bu gərginliklər regionda üst-üstə düşən maraqların və rəqabət aparıcı iddiaların idarə edilməsinin mürəkkəbliyini vurğulayır. Bundan əlavə, Türkiyənin Suriya vətəndaş müharibəsi kimi münaqişələrdə iştirakı və daha geniş Yaxın Şərqdəki müxtəlif aktorlara dəstəyi regional sabitlik və təhlükəsizlik üçün daha geniş təsirlərə malikdir. Onun müdaxilələri Şərqi Aralıq dənizi və Qara dəniz regionlarının geosiyasi dinamikasını yenidən formalaşdırıb, ittifaqlara, rəqabətə və güc balanslarına təsir edib (6).

Bundan əlavə, 2020-ci ildə baş verən İkinci Qarabağ müharibəsi keçmiş Dağlıq Qarabağ regionu ilə bağlı Azərbaycan və Ermənistan arasında uzun müddətdir davam edən münaqişənin əhəmiyyətli dərəcədə kəskinləşməsini göstərirdi. Azərbaycanın hərbi-siyasi zəfəri əvvəllər Ermənistan silahlı qüvvələrinin nəzarətində olan ərazilərin geri alınması ilə nəticələnərkən, müharibə regional güc dinamikasının yenidən formalaşdırılmasında Türkiyə başda olmaqla xarici aktorların rolunu bir daha göstərdi. Rusiyanın vasitəçiliyi ilə əldə edilən atəşkəs fəal hərbi əməliyyatları dayandırsa da, həll olunmamış problemlər regionda davamlı sülh və sabitliyə problemlər yaradırdı. 2023-cü ilin

sentyabr ayında 24 saatlıq əməliyyatlar ilə bu problemlər də aradan qalxdı və Azərbaycan ilə Ermənistan arasında artıq intensiv şəkildə sülh danışıqları, həmçinin sərhədlərin delimitasiyası və demarkasiyası məsələləri müzakirə olunur.

Bu kontekstdə, Ermənistanın Avropa İttifaqı və NATO ilə daha sıx əlaqələrə can atması Qərbə inteqrasiyaya doğru strateji keçidi əks etdirir. Aİ ilə Hərtərəfli və Genişləndirilmiş Tərəfdaşlıq Sazişinin (CEPA) imzalanması və Ermənistanın NATO təlimlərində iştirakı onun Qərb institutları ilə daha çox təhlükəsizlik və iqtisadi əməkdaşlığa can atmasından xəbər verir. Bununla belə, Ermənistanın Qərb oriyentasiyası Rusiya ilə münasibətlərini gərginləşdirərək, Rusiyanın regiondakı maraqlarını qorumaq üçün potensial müdaxiləsi ilə bağlı narahatlıqları artırır. Rusiyanın Ermənistanla tarixi əlaqələri fonunda təhlükəsizlik öhdəlikləri ilə bağlı gərginliyin artacağı istisna edilmir və Rusiyanın Ermənistandakı hegemoniyasına xarici təhdidlər olacağı təqdirdə hərbi müdaxilə ehtimalı artır. Ermənistanda Rusiya hərbi bazalarının olması və Rusiyanın Cənubi Qafqazdakı strateji maraqları onun regional dinamikanın formalaşmasında əsas oyunçu kimi rolunu vurğulayır (5).

Cənub qonşumuz İranın isə Xəzər-Qara dəniz regionunda geosiyasi əhəmiyyəti onun ərazisindən kənara çıxır. Belə ki, ölkə qonşu dövlətlərə fəal təsir göstərməyə və öz strateji maraqlarını qorumağa çalışır. Məsələn, İranın nüvə proqramı və regionda rəqabət kimi məsələlərə görə, İranla Qərb ölkələri arasında münasibətlərin pisləşməsi münaqişənin və hətta müharibənin genişlənməsi ehtimalı ilə bağlı ciddi narahatlıqlar yaradır. İran və İsrail arasındakı gərgin münasibətlər xüsusilə narahatedicidir. Bu ölkələr arasında mümkün hərbi toqquşma və Yaxın Şərqdə artan gərginlik regional sabitliyi ciddi şəkildə poza və qonşu dövlətlər üçün əlavə risklər yarada bilər.

Üstəlik, İranın öz təsir imkanlarını öz hüdudlarından kənarda genişləndirmək istəyi onun qonşu ölkələrin daxili işlərinə fəal şəkildə müdaxilə etməsinə səbəb ola bilər ki, bu da regional təhlükəsizlik və sabitliyə əlavə problemlər yaradacaqdır. Beləliklə, regional aktyorlar İranın hərəkətlərini diqqətlə qiymətləndirməyə və Xəzər-Qara dəniz regionunda sülh və sabitliyin təmin edilməsi məqsədilə gərginliyi azaltmaq və mümkün münaqişələrin qarşısını almaq üçün strategiyalar axtarmağa məcburdurlar.

Nəticə

Nəticə olaraq qeyd etmək mümkündür ki, Rusiyanın Xəzər-Qara dəniz regionunda ambisiyaları və hərəkətləri geosiyasi dinamikanı və təhlükəsizlik mühitini yenidən formalaşdırır, rəqabətin artmasına, qütbləşməyə və qeyri-müəyyənliyə gətirib çıxarır. Rusiyanın iddialılığı və Qərbin cavabları arasında qarşılıqlı əlaqə, regional dövlətlərin inteqrasiya və təhlükəsizlik sahəsində əməkdaşlıq istəkləri ilə birləşərək, regionun gələcək trayektoriyasına təsir etməkdə davam edəcək və onun sabitliyini müəyyən edəcəkdir. Bu hadisələr fonunda Türkiyənin Xəzər-Qara dəniz regionunda əsas aktor kimi rolu getdikcə daha qabarıq şəkildə özünü büruzə verir. Onun strateji mövqeyi, hərbi imkanları və iddialı xarici siyasət mövqeyi ona inkişaf edən geosiyasi mənzərəni formalaşdırmağa və dəyişən dinamikadan potensial olaraq faydalanmağa imkan verir.

Xəzər-Qara dəniz regionunda müasir geosiyasi dinamika regional və xarici aktorlar arasında tarixi narazılıqların, ərazi mübahisələrinin və strateji rəqabətin mürəkkəb qarşılıqlı təsirini əks etdirir. İkinci Qarabağ müharibəsi, Ermənistanın Qərbə inteqrasiyası, Rusiyanın hərbi müdaxiləsi ehtimalı, İran ilə İsrail və Qərb bloku arasında mənfəyə doğru inkişaf edən münasibətlər yeni təhlükəsizlik mənzərəsini formalaşdırır və regional sabitliyə problemlər yaradır. Effektiv diplomatiya, münaqişələrin həlli mexanizmləri və regional əməkdaşlıq bu problemləri həll etmək üçün vacibdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Aydin M. Europe's next shore: The Black Sea region after EU enlargement. EU Institute for Security Studies Occasional Papers, 2004, (53) (<https://www.iss.europa.eu/sites/default/files/EUISSFiles/occ53>).
2. Dalay G., Sabanadze N. How geopolitical competition in the Black Sea is redefining regional order. 2024. (<https://www.chathamhouse.org/2024/03/how-geopolitical-competition-black-sea-redefining-regional-order>).
3. Kayser S. Geopolitics of the Black Sea. 2024. (<https://www.marseccoe.org/wp-content/uploads/2021/08/Geopolitics-of-the-Black-Sea.pdf>).
4. Kosmehl M., Hanelt C. Geopolitical Ambitions in the Black Sea and Caspian Region. 2020. (<https://www.bertelsmann-stiftung.de/en/our-projects/strategies-for-the-eu-neighbourhood/project-news/policy-brief-geopolitical-ambitions-in-the-black-sea/caspian-region>).
5. Landgraf W., Seferian N. The Eagle in South Caucasus: Armenia Tests Alternative Geopolitical Waters. 2023. (<https://www.fpri.org/article/2023/09/the-eagle-in-the-south-caucasus-armenia-tests-alternative-geopolitical-waters/>).
6. Robinson K. Turkey's Growing Foreign Policy Ambitions. 2023. (<https://www.cfr.org/backgrounder/turkeys-growing-foreign-policy-ambitions>).
7. Sasley B. Regional Shifts Bring Israel and Cyprus Closer Together, for Now. 2015. (<https://www.worldpoliticsreview.com/section/briefing/2015/07>).
8. Weitz R. Kazakhstan and the New International Politics of Eurasia. Washington: D.C., Central Asia-Caucasus Institute, Johns Hopkins University-SAIS, 2008, 193 pp.
9. Бурцев С. Каспийский регион как точка столкновения интересов ведущих мировых держав. // Политика и Общество. Политика и Общество. 2014, №4, с. 426-433
10. Дарабади П. Глобализация и геополитические процессы в Центральной Евразии, Центральная Азия и Кавказ. 2006, №3 (45), с. 7-14
11. Салыгин В. Современные международные экономические отношения в Каспийском регионе. Москва: «МГИМО-Университет», 2005, 366 с.

Резюме

Айгюн Акбарова

Анализ современной геозеологической ситуации в Каспийско-Черноморском регионе

В данной статье представлен анализ развивающейся геополитической ситуации в Каспийско-Черноморском регионе, с фокусом на двух ключевых аспектах: значимости этого региона и современной динамики его геополитического положения. Основное внимание уделяется влиянию России на обстановку безопасности и конкурентоспособность региона. Российские стремления оказывают существенное воздействие на баланс сил, вызывая усиление конкуренции и неопределенности. Взаимодействие между амбициями России, реакцией Запада и тенденциями поляризации и интеграции региональных государств имеет значительное значение для определения будущего развития региона. Особое внимание уделяется также роли Турции, стратегическому положению которой и амбициозной внешней политике придается статус ключевого участника в этом регионе. В статье рассматривается современная региональная геополитическая динамика, охватывающая такие события, как вторая карабахская война, интеграция Армении с Западом, возможность российского военного вмешательства и нарастающее напряжение между Ираном, Израилем и западными странами. Подчеркивается важность развития эффективной дипломатии, механизмов урегулирования конфликтов и регионального сотрудничества для преодоления данных проблем и обеспечения стабильности в регионе. Этот анализ выходит за рамки простого описания событий, стремясь предложить глубокое понимание тенденций и динамики в регионе, а также возможных путей для содействия мирному развитию и устойчивости. В статье также рассматривается влияние международных игроков на геополитическую ситуацию в регионе, включая США, Евросоюз и Китай. Возможные стратегические альянсы и конфликты между этими странами и их влияние на региональную стабильность также описываются. Особое внимание уделяется исследованию роли международных организаций, таких как Организация

Объединенных Наций и Организация по безопасности и сотрудничеству в Европе, в урегулировании конфликтов и поддержании мира в регионе. Помимо этого, в статье анализируется экономическая динамика региона, включая энергетические и торговые потоки, а также роль крупных корпораций и инвестиций в развитие инфраструктуры. Важность экономической стабильности и роста для обеспечения безопасности и процветания региона также подчеркивается. Наконец, обсуждается роль региональных лидеров и их стратегий в контексте геополитических вызовов и возможностей. Анализируются политические, экономические и социальные инициативы, направленные на укрепление сотрудничества и диалога между странами региона для решения общих проблем и достижения взаимной выгоды.

Ключевые слова: *Каспийское море, Черное море, геополитика, Россия, Турция, Иран*

Summary

Aygun Akbarova

Analysis of the Current Geopolitical Situation In The Caspian-Black Sea Region

This article presents an analysis of the developing geopolitical situation in the Caspian-Black Sea region, focusing on two key aspects: the significance of this region and the current dynamics of its geopolitical position. The focus is on Russia's influence on the security environment and competitiveness of the region. Russian aspirations have a significant impact on the balance of power, causing increased competition and uncertainty. The interplay between Russian ambitions, Western responses, and trends in polarization and integration among regional states is significant in determining the future development of the region. Particular attention is also paid to the role of Turkey, whose strategic position and ambitious foreign policy are given the status of a key player in the region. The article examines contemporary regional geopolitical dynamics, covering events such as the second Karabakh war, Armenia's integration with the West, the possibility of Russian military intervention, and rising tensions between Iran, Israel, and Western countries. The importance of developing effective diplomacy, conflict resolution mechanisms and regional cooperation to overcome these problems and ensure stability in the region is emphasized. This analysis goes beyond simple descriptions of events, seeking to offer in-depth understanding of trends and dynamics in the region, as well as possible paths to promote peaceful development and sustainability. The article also examines the influence of international players on the geopolitical situation in the region, including the United States, the European Union and China. Possible strategic alliances and conflicts between these countries and their impact on regional stability are also described. Particular attention is paid to the study of the role of international organizations, such as the United Nations and the Organization for Security and Cooperation in Europe, in resolving conflicts and maintaining peace in the region. In addition, the article analyzes the economic dynamics of the region, including energy and trade flows, as well as the role of large corporations and investment in infrastructure development. The importance of economic stability and growth for the security and prosperity of the region is also emphasized. Finally, the role of regional leaders and their strategies in the context of geopolitical challenges and opportunities is discussed. Political, economic and social initiatives aimed at strengthening cooperation and dialogue between countries in the region to solve common problems and achieve mutual benefit are analyzed.

Key words: *Caspian Sea, Black Sea, geopolitics, Russia, Turkey, Iran*

Redaksiya heyətinin üzvü s.e.d., prof. Məmmədov Hikmət Baba oğlunun rəyi əsasında çapa məsləhət görülmüşdür.